

НАДЕЖДА Р.СИНДИК, Београд

ЗНАЧАЈ СТАРИХ ПРЕДГОВОРА И ПОГОВОРА ЗА КЊИЖЕВНУ ИСТОРИЈУ

Предговори и поговори у старим штампаним издањима представљају посебну књижевну форму (жанр) која води порекло из рукописних књига. Са књижевне тачке гледишта почели су да се проучавају тек у најновије време. У томе предњаче совјетски и пољски истраживачи, док су код нас истраживања у зачетку.¹ У српској историји књижевности шездесетих и седамдесетих година овога века постојала је тенденција истицања књижевних особина књишких записа у којима се чак налазила и утврђивала одређена поетика заснована на средњовековном књижевном етикетизму. Већ осамдесетих година нуде се реалнија теоријска решења за записе, па тиме и за предговоре и поговоре који сада заједно добијају прихватљивије истосмерне културно-историјске координате.

Записи (предговори и поговори) се прихватају као песничке творевине само условно, ако испуњавају одређене захтеве, али се и даље сматрају посебном књижевном врстом. Одређеним записивачима се не пориче статус књижевника, али се сви записивачи не третирају као ствараоци. У њима се траже и налазе слојеви, замци других књижевних облика, одређује њихова комплексност. Очигледно је да ова кратка форма има изгледа, да и поред пратеће улоге уз главни текст, полако заузме стално и стабилно место у скали књижевних облика.² Текстолошка, структурна и стилска анализа ових текстова открива њихову књижевну природу, међусобну зависност и

¹ Уп. *Тематика и стилистика предисловий и послесловий*. Русская старопечатная литература (XVI - первая четверть XVIII в.), Москва, 1981, Наука; о историографији овог проблема посебно чланак А.Лабынцева: Введение (к истории изучения публикаций текстов предисловий и послесловий к русским старопечатным книгам XVI-XVII вв.), 7-11; Н. Синдик, *Књижевне одлике предговора и поговора у издањима Божидара Вуковића*, Штампарска и књижевна дјелатност Божидара Вуковића Подгоричанина, Титоград, 1985, Црногорска академија наука и умјетности, Музеји и галерије Титограда, Научни скупови књ. 13, 118-121.

² Поетиком предговора и поговора, као и записа посебно се бавио Ђорђе Трифуновић: *Нацрт за поетику старе српске књижевности*, Летопис Матице српске, Нови Сад, 1966, књ. 397, св. 3, 262-264; *Мољеније Теодора Љубавића*, Зборник музеја примењене уметности, Београд, бр. 11, 1967, 55-57; *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд, 1974, 79-93, 262, са литературом.

слојевитост. Анализирајући на тај начин предговоре и поговоре, као и друге пратеће текстове у издањима Ђурђа Црнојевића, и поредили их са одговарајућим текстовима уз потоња издања истих књига, дошли смо до занимљивих закључака које ћемо овде укратко изнети. У анализи су коришћена штампана издања предговора и поговора, фототипска издања и делимично оригинали до којих смо могли доћи.³

Ова шароликост у коришћењу извора која се није могла избећи, успоравала је и донекле отежавала рад. Визуелни изглед ових текстова у графичком и естетском смислу олакшава трагања за структурном шемом и њеном анализом. Штампана издања текстова нису сасвим поуздана због могућих грешака у ишчитавању. Сви познати оригинали немају сачуване предговоре и поговоре. Због свега тога, а нарочито зато што су посматрана само издања истих књига, изнета мишљења су врло индикативна, али не и дефинитивна за сва наша стара издања. У свом раду о овој теми везаној за Вуковићеве предговоре и поговоре⁴ посматрали смо различите текстове истог издавача који се налазе у истој функционалној равни. Овом приликом одлучили смо се за исте текстове различитих издавача, обраћајући више пажње издањима Ђурђа Црнојевића.

Према досадашњим сазнањима у штампарији Црнојевића штампано је пет инкунабула, или тачније речено четири, потврђене сачуваним примерцима или фрагментима, и пета за коју се претпоставља да је могла бити штампана.⁵ Текстови који нас интересују сачувани су уз *Октоих првогласник* (1493-4) и *Псалтир с последовањем* (1494-5). Прва инкунабула више ни-

³ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. 1, Београд, 1903, Српска краљевска академија, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, Споменици на српском језику, књ. 1, 116-119, ред. бр. 381 - 383, 136-139, ред. бр. 443-444; 148, ред. бр. 463; 168, ред. бр. 523; 171-173, ред. бр. 534-535; 186, ред. бр. 589; 195, ред. бр. 620; 210-212, ред. бр. 682-683; 336--337, ред. р. 1310; књ. 3, 1905, 151-152, ред. бр. 5591; књ. 4, Ср. Карловци, 1923, 57-58, ред. бр. 6295; *Каталог књига на језицима југословенских народа 1519-1867*, Београд, 1973, Народна библиотека СР Србије, 340-344, ред. бр. 2208-2215; *Псалтир с последовањем Ђурђа Црнојевића 1494*, Цетиње, 1986, Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”, Љубљана, Цанкарјева založba, фототипска издања књ. 12; *Октоих првогласник Ђурђа Црнојевића 1494*, Фототипско издање у част петогодишњице штампане књиге у Црној Гори, Цетиње, 1987, Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”, Љубљана, Цанкарјева založba, Е. Љ. Немировски, *Издања Ђурђа Црнојевића 1494-1496*, Црногорска библиографија, том I, књ. 1, Цетиње, 1989, Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”, 91, 112-114, 163-164.

⁴ Н. Синдик, *нав. дело*, 123-129.

⁵ Најпотпуније податке о цетињским инкунабулама дао је Е.Љ. Немировски. Уп.: *Издања Ђурђа Црнојевића 1494-1496*, са исцрпном студијом о издањима, описом, каталогом, графичким прилозима и воденим знацима. Забележен је велики број примерака (106 *Октоиха првогласника*, 8 *Октоиха петогласника*, 33 *Псалтира с последовањем*, 7 *Молитвеника - требника*). Питање постојања пете инкунабуле (Четворојевањела) по Немировском остаје и даље отворено, *нав. дело*, 83. Д. Мартиновић остаје при тези Ђурђа Сп. Радојичића да је постојање Буђановачког преписа четворојевањела из 1548. године неоспоран доказ постојања пете цетињске инкунабуле, *нав. дело*, *О овој књижи*, 221. За *Октоих петогласник* Немировски сматра да није био штампан до краја, *нав. дело*, 74-75.

је прештампована, док је друга штампана осам пута.⁶ О књижевним особинама њихових предговора и поговора писано је мало и успут. Посебних студија нема. По речима Ђ.С. Радојичића предговори и поговори наших најстаријих штампаних књига „представљају прве српске оригиналне текстове који су штампани.” Он је сматрао да их је саставио јеромонах Макарије који је био управник штампарије.⁷ За Д. Богдановића поговор *Октоиха првогласника* је „читава православна теологија у малом”. Он се не одлучује за писца поговора („можда Макарије, а можда и лично Ђурађ”), али му приписује откривање духовног и метафизичког смисла постанка Октоиха и његову функцију у животу религиозног човека.⁸ У песмама којима славимо Бога црпи се снага за „добродетељни живот”, и уколико је грех у коме живимо већи, утолико нам је потребнија надахнута, божанска песма. Због грехова Срби страдају од Измаилићана чија „железна палица убија”. Молећи се Богу кроз песму, православни хришћани одолевају освајачу, јер им моћ долази од Бога. Овакво тумачење предговора и поговора доводи побуде Ђурађа Црнојевића искључиво у хришћанско-религиозни контекст. Његово мекенатство јесте окренуто српској цркви. Он је наставио путем свога оца који је подигао манастир на Цетињу, колико из верских, толико и из политичких разлога. Ђурађево задужбине су његове књиге, не мање вредне од манастира. Он је био човек који је волео књигу и био књижевно надарен. О његовом књижевном образовању не знамо ништа. Оставио нам је два списка: *Пасхалије са луновником у Псалтиру с последовањем* и *Тестамент* својој жени Изабети у виду писма са несумњивим књижевним квалитетима.⁹

Познати совјетски истраживач старог словенског штампарства Е.Љ.Немировски сматра да је Ђурађ аутор предговора и поговора и да је његов основни покретачки мотив изложен у њима, патриотске природе.¹⁰ „Умаљење светих књиг расхиштенијем и раздранијем агаранских чед” је заједнички мотив штампања свих наших старих штампара. Он јесте и религиозна и национална (патриотска) потреба одређеног тренутка, што само потврђује значај овог цивилизацијског достигнућа.

⁶ И. П. Каратаев, *Описание славяно русских книг напечатанных кирилловскими буквами*, том первый с 1491 по 1652 г., Санктпетербург, 1883, 15 - 18, ред. бр. 7; 18-19, ред. бр. 8; 47-52, ред. бр. 16; 74-75 ред. бр. 23; 102-104, ред. бр. 34; 105-109, ред. бр. 36; 123-124, ред. бр. 44; 129-132, ред. бр. 48; 166-169, ред. бр. 76; 467-468, ред. бр. 475. Ту су штампани и сви предговори и поговори који су коришћени у овом раду. Уп. и напомену бр. 3. Историографију проблема старе српске штампе, графичку анализу и опис издања дао је Д. Медаковић: *Графика српских штампаних књига XV-XVII века*, Београд, 1958, Српска академија наука, Посебна издања, књ. 309, Одељење друштвених наука, књ. 29.

⁷ Ђ. Сп. Радојичић, *Творци и дела старе српске књижевности*, Титоград, 1963 Графички завод, Библиотека студија, критике и есеја, 2, 283.

⁸ Д. Богдановић, *Књижевност у књ.: Историја Црне Горе, Књига друга, Од краја XII до краја XV вијека; Том други, Црна Гора у доба обласних господара*, Титоград, 1970, 404.

⁹ *Антологија старе српске књижевности (XI-XVIII века)*. Избор, преводи и објашњења Ђорђа Сп. Радојичића, Београд, 1960, 216-219, 349.

¹⁰ Е.Љ. Немировски, *Октоих првогласник Ђурађа Црнојевића из 1494*, Цетиње, 1987, Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурађе Црнојевић”, Ljubljana, San-kařjeva založba, Посебна издања, књ. 6, 8.

Сачуване инкунабуле садрже врхунска дела византијске црквене поезије и хебрејске религиозне лирике.¹¹ Језички и текстолошки нису довољно испитане. Још је В. Јагић истакао текстолошки значај цетинског *Октоиха* и утврдио да „његов текст и састав представљају ревидирану верзију старословенског превода, плод покушаја да се стари српски текст осмогласника исправи према најбољој грчкој рукописној традицији.”¹² Њихово присуство у старој српској и, уопште, старој словенској ортодоксној књижевности утицало је на формирање стила средњовековног песничког изражавања. Нарочито треба истаћи улогу псалтира који је био својеврстан узор књижевне естетике. Он је често имао пратеће текстове који су га тумачили, истицали његов педагошки и морални значај. Ове уводне текстове за псалтир писали су најистакнутији рановизантијски и латински хришћански писци.¹³ Један текст који се односи на псалтир написао је и Свети Сава¹⁴. Бројни текстови везани за општечовечанске теме и идеје из псалтира потврђује мишљење Василија Великог да је то „књига већа и узвишенија од осталих”¹⁵. Чињеница да Црнојевићев *Псалтир с последовањем* има уводне текстове, поред оригиналног текста поговора, наводи на помисао да су издавачи желели да дају текстолошки најпотпунији примерак. То су: *Предисловије и сказ како састављен бист псалтир, Предисловије ва начело псалом Василија Великог*, затим *Повест о псалмох архиепископа Јевсевија*, и најзад, *О томжде тј. О псалмох и О молитве Јована Златоустог*.¹⁶ Овако богате књижевно-теолошке расправе о Псалтиру које су написали учени црквени оци биле су свакако велики подстицај да се састави и сопствени текст поговора. У каквом се међусобном односу налазе ови текстови тек треба истражити.

Књижевна форма у којој се јављају сачувани пратећи текстови (један предговор и два поговора) је разуђени запис са познатим сегментима. То су: библијски увод са инвокацијом, аутобиографска белешка штампара и издавача и инфографија о књизи која се штампа. Сва три наведена дела имају своје подсегменте. И док главне целине имају своја утврђена места, дотле њихови делови могу замењивати места, са изузетком молбе за праштање греха за учињене грешке у писању која се увек налази на почетку или крају аутобиографске белешке. У предговорима и поговорима аутор (или аутори)

¹¹ Ј. Мирковић, *Православна литургија или наука о богослужењу православне источне цркве, Први општи део о литургици Василија Митрофановића и Теодора Тарнавског*, 2 изд. Београд, 1965, 155-156, 138-142; Д. Богдановић, *Стара српска библиотека*, Летопис Матице српске, Нови Сад, 1971, књ. 408, св. 5, 405-431, св. 6, 588-620, Посебан отисак, 1-59, 9-11, 38-39; исти, *Књижевност у књ.*: *Историја Црне Горе*, 403-406.

¹² Текстолошким редакцијама прве цетинске инкунабуле бавио се В. Јагић: *Der erste Cetinjer Kirchendruck vom Jahre 1494, I/II* (Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Classe 43, 1894). Цит. по: Ђ. Сп. Радојичић, *О штампаријама Црнојевића*, Гласник Скопског научног друштва, књ. 19, Скопље, 1938, 145; Д. Богдановић, *Књижевност у књ.*: *Историја Црне Горе*, 404.

¹³ Ј. Мирковић, *нав. дело*, 138-142; Д. Богдановић, *Стара српска библиотека*, 9-11.

¹⁴ В. Ђоровић, *Списи Св. Саве*, Београд, Ср. Карловци, 1928, Српска краљевска академија, Дела старих српских писаца, књ. 1. Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, Споменници на српском језику, књ. 17, XL-XLIV, издање текста: 199-202.

¹⁵ Д. Богдановић, *Стара српска библиотека*, 10.

¹⁶ *Псалтир с последовањем Ђурђа Црнојевића*, 1494, фототипско издање.

саопштава све најважније чињенице везане за књигу која се штампа. Користећи се устаљеним књижевним топосима у изражавању и компоновању текста, аутор Црнојевићевих текстова показује добро познавање средњовековне књижевне радње и солидну начитаност. Он је имао нагомилано искуство у бројним записима, предисловијима и послесловијима, епистолама у рукописима, аренгама повеља и другим краћим текстовима који су се могли наћи у склопу већих развијенијих врста.¹⁷ Посебно треба истаћи утицај летописачких бележака који се запажа у скоро свим нашим старим предговорима и поговорима. У њима се виде и замеци књижевног огледа у оном делу који говори о ауторима књиге, њеном настанку, значају, лепоти и улози у духовном животу човека кога треба да красе хришћанске врлине. Ово је нарочито изражено у поговору уз *Псалтир с последовањем* у већини издања. Изузетак представљају издања са рудиментарним текстовима поговора као што су: *Псалтир с последовањем Божијара Горажданина*, 1521, и *Псалтир с последовањем, Милешева*, 1557 и делимично издања ових књига штампаних у Милешеви 1544, и у Венецији 1638, (Бартол Гинами) чији поговори имају само опис садржаја псалтира, али не и књижевну оцену дела. Сажет приказ дела има и поговор уз Црнојевићев *Октоих првогласник*. После укратко изнете генезе божанског порекла писма и књиге даје се језгро-вата оцена дела којом се указују на његову величину и значај. Књига је „целомудрију наставник.“ У псалтиру ће наћи свако утеху, био он цар, кнез, светац, нишчи или невежда. Он је учитељица живота, ризница мудрости. Овакво мишљење почива на чињеници да су у њему описане све животне ситуације како појединца, тако и шире људске заједнице. Сви већи црквени писци тумачили су псалме. Први новозаветни тумач ових песама био је Исус Христос. Апостоли су у својим списима 70 пута цитирали псалтир.¹⁸ То је књига која је највише цитирана и читана у средњем веку, па и касније.¹⁹ Отуда је разумљиво што се похвала псалтиру нашла и у поговорима који су намењени индивидуалном читању са максималним могућностима перцепције текста. Најразуђенију књижевну оцену дела имају поговори уз Црнојевићев и Божијара Вуковића псалтир. Треба напоменути да се морално-дидактичке особине псалтира истичу и у *Епистоли Вићенца Вуковића*, која у суштини припада истом типу текста предговора и поговора, са којима се на први поглед формално не слаже. Међутим, епистола, (посланица) је писмо, извештај и разговор пријатеља с пријатељем.²⁰ То је врста непосредног обраћања читаоцу, као што је то случај и са предговорима и поговорима. У оба ова текста аутор говори у првом лицу, сажето и јасно у оним деловима које смо назвали аутобиографска белешка. Тиме се постиже непосредност општења на релацији писац-читалац, што даје свежину и лепоту

¹⁷ Р. Маринковић, *Српска књижевност Немањиног доба*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. XXXV/3, 1987. Ауторка анализира мање наративне целине у склопу већих дела и доноси синтетичке закључке.

¹⁸ Л. Мирковић, *нав. дело*, 138-142. Аутор напомиње да се у литератури често цитира мишљење Јована Златоустог о псалтиру чије је духовно зрачење силније од сунца које је извор живота. Боље је да сунце престане од свог тока, него да се остави псалтир.

¹⁹ Ст. Станојевић и Д. Глумац, *Св. писмо у нашим старим споменицима*, Посебна издања Српске краљевске академије, књ. LXXXIX, друштвени и историјски списи, књ. 39, Београд, 1932.

²⁰ Ђ. Трифуновић, *Азбучник*, 243-251, са литературом, посебно 244.

основној информацији. Црнојевићева аутобиографска белешка је краћа и оскуднија од оних Божићара Вуковића. Садржи само основне податке о издавачу-мечени и штампару-извођачу (предговор уз *Октоих првогласник* и поговор уз *Псалтир с последовањем*). Ова белешка нешто је разуђенија у поговору уз *Октоих првогласник*. Нема наглашеног исповедања и личне ноте као код Божићара Вуковића. Описан је рад: радило је осам људи за једно лето и образложена побуда зетског војводе за штампање *Октоиха*.

Мотив штампања је искупљење колективног греха и практична потреба да се помогне цркви која одржава народну свест. „Умаљеније” светих књига и рушење цркава од стране иноверних Турака је велика опасност којој се треба супроставити. Структура и тема аутобиографских белешака Црнојевићевих издања су исти као код других потоњих издања. Библијски уводи се не слажу са одговарајућим у истим књигама, посебно у књигама Божићара Вуковића. Импресум и датација у делу са информацијама о књизи су типизирани, традиционални, и као у рукописним записима дати су на византијски начин. Завршни топоси-молбе су присутни у сва три текста, и као што смо рекли напред, налазе се у финалним позицијама сегмената аутобиографских белешака, а испред импресума и датације у поговорима. У предговору уз *Октоих првогласник* овај топос смештен је у средини аутобиографске белешке. Сличност такозваног надтекста (оног који је у идеолошкој основи свих средњовековних текстова) изражена је бројним цитатима кроз утврђену топику. Ови цитати најчешће нису дословни синтаксички калкови, већ преписивачева (овде слагачева или издавачева) интерпретација прочитаног библијског текста која зависи од многих чинилаца. За све пратеће текстове посматране у овом раду, осим за *Епистолу Вићенца Вуковића*, може се рећи да имају устаљену форму записа, са мање или више наглашеним основним деловима. Епистола има формалне разлике, али се по функционалном односу према главном тексту уклапа у поговоре и предговоре. Има таквих текстова који немају све карактеристичне делове, или их имају само у рудиментарном виду. Три основна сегмента текста (библијски увод са инвокацијом, аутобиографска белешка издавача и штампара и садржинска и формална информација о књизи) углавном имају утврђен редослед. Библијски увод с инвокацијом је, разумљиво, на првом месту јер је Бог творац материјалног и духовног живота на земљи. Он је зачало и крај света. Тако и књиге настају захваљујући „наитију Светога духа” који ауторима, по Божанској вољи, налаже да пишу књиге. Друга два сегмента иду најчешће један за другим, али се и мешају и преплићу. Библиографска (формална) информација о књизи поклапа се са аутобиографском белешком, али се налази и у оцени књиге. У једном случају је чак и графички посебно издвојена (поговор у *Псалтиру с последовањем* Јеролима Загуровића). Графичка организација текста, односно графичко издвајање и наглашавање текстуалних целина (пасуса) били су код наших старих штампара подчињени рукописној традицији која није имала довољно развијен смисао за визуелну сегментацију текста. Графички адекватно представљен текст пружа велике могућности за лакше распознавање његових структурних јединица и знатно олакшава његово ишчитавање и примање, тј. усвајање и тумачење. Тако, на пример, у Црнојевићевим издањима нема довољно издвојених заглавља, што би помогло бржем изнаглажењу основних сегмената и подсегмената текста. Традиционални неиздиференцирани интерпункцијски сис-

тем, употреба почетних слова на средини реда, случајне слагачеве грешке или његова осмишљена интерпретација захтевају посебан напор да би се извршила логичка сегментација текста по данашњим мерилима читања. Без логички издвојених делова из текстуалне целине не може се вршити анализа текста. У предговорима и поговорима има чистих мисаоних целина, али и оних које се преплићу и мешају. У њима постоји тенденција за уређеним системом, са подсистемима, који није увек и графички адекватно решен. Тако велико слово и нови ред не значе увек и почетак новог пасуса.

Закључујући разматрање ових текстова треба рећи да поред књижевних особина у њима паралелно егзистирају и тзв. некњижевне. То су оне које информационо-комуникацијске елементе стављају у први план. Ту долазе подаци важни за библиологију, пре свега за библиографију и историју књиге (библиографски опис, књижарски оглас, реклама и сл.). Они представљају отворену форму компилативног карактера за све садржаје и облике који пружају информације о књизи која се штампа. Компилативност, слободне интерполације библијских цитата присутни су у свим средњовековним текстовима и не значе неоригиналност, већ представљају поштовање утврђених правила средњовековне поетике. Постојали су током целог средњег века у византијско-словенској књижевности, а у српскословенској традицији трају до XVIII и XIX века.²¹ И као што у графичком погледу Црнојевића издања својим високим квалитетом настављају стару српску уметност из времена државне самосталности,²² тако и предговори и поговори као књижевна врста настављају рукописну традицију записа. У њима се појављују неке књижевне црте које ће се доцније још више развити и уобличити у посебну врсту (књижевни оглед, рецензија, есеј). Они су упили у себе и друге кратке форме или њихове заметке (аренге, аутобиографске исповести, молитве и сл.), који егзистирају у већим књижевним делима (нпр. у житијима, службама и др.). Њихов развојни пут полази од белешке са основним библиографским подацима, омеђених информативних могућности до развијеног текста са књижевним одликама. Слојевитост, разуђеност, збирност идеолошког надтекста у који је уложена ауторова начитаност средњовековне лектире и њена разнолика перцепција чине чврсте духовне основе на којима почива оновремена књижевна пракса. Шта је у овим текстовима наталожено књижевно и естетско искуство, а шта индивидуални допринос аутора (свесна или случајна иновација) тешко је рећи, поготово када се зна да је начин изражавања постојећа шема или топос. Осим тога, средњовековни текст је донекле резултат колективног чина стварања, временски неограничен, у коме се преламају епохе и писци. Настали су из потребе да расветле постанак, сврху и циљ штампања књиге, објасне побуде издавача и забележе сам чин штампања.

21. Бројни су примери разуђених књижевних записа. Објавио их је Љ. Стојановић, *нав. дело*. Примера ради наведемо само неколико: књ. I, 4-5, ред. бр. 7; 8-11, ред. бр. 20, 21; 22-24, ред. бр. 52; 71, ред. бр. 224; 103-107, ред. бр. 335; 108-109, ред. бр. 337-339 итд. У XVII веку посебно треба истаћи Аверкијеве записе а у XVIII Гаврила Стефановића - Венцловића. Уп. књ. IV, 125-127, ред. бр. 6657, 6658 и 6665 и др; књ. II, 94, ред. бр. 2623, 99, ред. бр. 6640, 108, ред. бр. 2696, поговор Киријана Рачанина 44, ред. бр. 2328 и др.

22. Д. Медаковић, *нав. дело*, 109-110.

Nadežda R. Sindik, Belgrade

IMPORTANCE OF THE OLD PREFACES AND EPILOGUES FOR THE HISTORY OF LITERATURE

Summary

This paper represents an attempt to approach prefaces and epilogues from the literate-historical point of view. The center of attention, first of all, were all Crnojević's texts with *Oktoih prvoglasnik*, 1493-4 and *Psaltir s posledovanjem* 1491-95 which were preserved. For the comparative analyze were used appropriate texts with the next editions of *Psaltir s posledovanjem*. Textual and structural analyze showed a short form of literary record which is in the functional correlation of the main text of printed book. The old printed *predisloviya* and *poslesloviya* continue manuscript tradition of records, chronicles, short original texts like autobiography confession and prayer. In them there are beginnings of literate essay, critique in that part which speaks about importance of the book and its authors. Beside data which are important for literate history there are also data regarding bibliography, mostly bibliography and history of the book. They satisfy requirements of medieval esthetic, and can be defined as short literate text. The question of authors of these text, is not easy to resolve, and this side is put aside. They are intended for individual reading, to bring closer a book to the reader and facilitate its adopting, and explain the motives of publisher and mark the act of printing by itself.